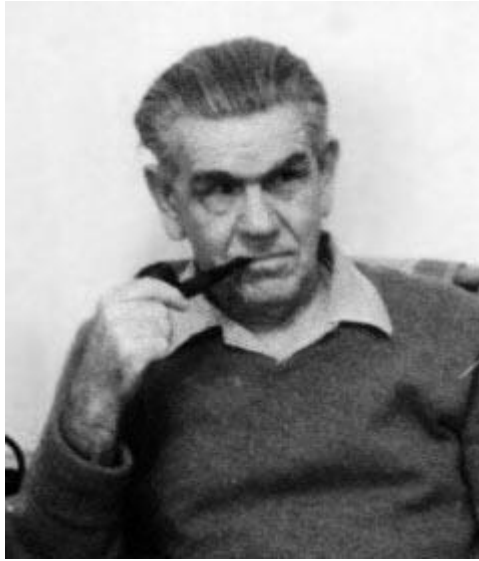

Ur *Kommunist* nr 18 (1974)

Krisen, staten & kapitalet – Intervju med Paul Mattick

Den amerikanske marxisten Paul Mattick har under de senaste åren uppmärksammats av den internationella vänstern genom sin bok ”Marx och Keynes”, som behandlar den marxistiska teorin om kapitalackumuleringen och kriserna, samt statsinterventionismens (de statliga ingripandena i ekonomin) orsaker och gränser. I den nedanstående intervjun, som är gjord för *Kommunist*s räkning, knyter Mattick an till sina huvudteser i ”Marx och Keynes”. Vi hoppas kunna återkomma till dessa då boken utkommer på svenska om några månader (Röda Bokförlaget)¹.

Mattick föddes i Tyskland 1904 och var aktiv i den tyska revolutionära vänstern under början av 20-talet. 1926 emigrerade han till USA, där han samtidigt med industriarbete och politiskt arbete i IWW (den syndikalistiska fackliga organisationen) utgav och medarbetade i olika socialistiska tidskrifter. Den mest kända av dessa är ”Living Marxism”, kring vilken samlades socialistiska intellektuella (bl a Karl Korsch) som tvingats fly från fascismen i Europa. Under 30-talsdepressionen skrev Mattick boken ”Arbetslöshet och arbetslöshetsrörelse i USA 1929-35”, som han aldrig fick publicerad, men som nu utgivits på tyska och danska ”Krise og arbejdsløshed”, Kurasje 1973). Det genomgående temat i Matticks artiklar och böcker är den marxistiska kristeorin, som han hållit fast vid och försvarat mot framför allt ”nymarxisternas” försök att ”förbättra” Marx, för att anpassa hans teori till den av staten manipulerade ”krisfria kapitalismen”. Mattick har t ex riktat en hård kritik mot Baran och Sweezy för deras ifrågasättande av värdeteorins giltighet under monopolkapitalismen och teori om ”det växande överskottet” (se ”Kritik av Neo-marxisterne”, Rhodos 1974).

Under efterkrigstiden har statsinterventionismen blivit till ett allmänt fenomen i de avancerade kapitalistiska länderna. Denna utveckling pekar på att en analys av den kapitalistiska staten inte kan begränsas till en ”politisk” analys, dvs hur staten utvecklas som en konsekvens av klasskampens utveckling. Skall man kunna bestämma hur den kapitalistiska statens form och funktion utvecklas måste man grunda analysen i det kapitalistiska produktionssättet. Det är först så man kan förstå det specifika hos den kapitalistiska staten. I denna intervju visar Mattick vad en sådan utgångspunkt innebär för analysen av statsinterventionismen. Han tar sin utgångspunkt i kapitalets värdeförmeringsprocess och visar hur de statliga ingripandena

¹ Boken finns på marxistarkivet: [Marx och Keynes](#)

framgår ur denna, samtidigt som dess gränser ligger just här, i den kapitalistiska produktionens natur. I intervjun hänförs också statens ekonomiska uppgifter till ”infrastrukturen”. Detta kräver några påpekanden.

Till ”infrastrukturen” räknar Mattick ”byggande och underhåll av vägar och hamnar, polis och militär osv”. Det Mattick räknar upp är vad som från det enskilda kapitalets synvinkel är nödvändiga betingelser, men som det inte självt eller andra kapital i konkurrens med varandra kan garantera. Men att slå samman dess skilda betingelser under beteckningen ”infrastruktur” är direkt vilseledande. Våldsapparaten – polis och militär – ingår som en del av statsapparaten och är bestämd av klassherraväldet, medan hamnar och vägar är betingelser för den samhällsliga produktionsprocessen. Mattick skiljer alltså inte på vad som är nödvändiga betingelser för själva det kapitalistiska produktionssättets upprätthållande och vad som är allmänna produktionsbetingelser.

Denna intervju behandlar inte Matticks analys av Sovjetunionen som statskapitalistiskt eller hans politiska uppfattning, som utgår från rådkommunister som Pannekoek. Även om hans analys av Sovjetunionen innehåller teoretiska problem som inte kan förbigås (se övergångssamhälleartikeln i detta nummer) präglas den av hans rådkommunistiska ideologi, vilken leder honom till en onyanserad och ensidig bedömning av bolsjevismen och den ryska revolutionen.

Intervjun är vissa stycken svårtillgänglig, men förståelsen underlättas om den läses tillsammans med Altvaters artikel i *Kommunist* 17 och artikeln ”Underkonsumtionen och marxismens kristeori” i detta nummer.²

Fråga: I flera böcker och artiklar har du diskuterat förhållandet mellan stat och ekonomi. Skulle du kortfattat vilja fastslå dina huvudteser i denna fråga och även beskriva detta förhållandes utveckling sedan 30-talet?

Svar: Den kapitalistiska staten är den kapitalistiska ekonomins stat, beroende av, och ett nödvändigt krav från denna ekonomi. Förhållandena mellan stat och kapital är möjliga att modifiera, men inte att i grunden förändra. Det har inte skett någon betydelsefull förändring i detta förhållande sedan 30-talet. De statliga ingripandena i ekonomin har sedan denna tid haft såväl sina orsaker som sina gränser i den kapitalistiska ackumulationens växlingar och behov. Naturligtvis har staten, förutom sina politiska uppgifter, också alltid ekonomiska, eftersom den måste befatta sig med produktionens allmänna betingelser, vilka varken tas eller kan tas om hand av kapitalens konkurrens. Staten förser den kapitalistiska ekonomin med dess s k infrastruktur. Produktionens allmänna betingelser pekar på den kapitalistiska produktionens icke-samhälleliga karaktär, på omöjligheten att införliva samhällsliga behov och krav med den privata produktionen för profit. Det ideala för kapitalet vore att omvandla all produktion, även den som ingår i infrastrukturen, till privat produktion för profit. Men pga att detta är praktiskt omöjligt är staten tvingad att utvidga den privata produktionen för profit genom samhällsligt bestämd produktion, såtillvida som den senare är ett nödvändigt villkor för den förra.

Förutom att ägna sig åt infrastrukturen, dvs byggande och underhåll av hamnar, vägar, järnvägar, post, krigsmakt, polis etc, har staten också engagerats i monopoliseringen av särskilda produktionsgrenar, för att på detta sätt förse sig med en del av sina inkomster. I viss utsträckning har staten producerat i konkurrens med privat kapital, och har på så sätt blivit profitproducerande, och då offer för samma regler som gäller för privat kapitalproduktion. Dessutom samarbetar staten med privatkapitalet i ”blandade” företag för att stödja utvidgningen av vissa kapital. Av historiska och konkurrensmässiga skäl varierar, mellan

² Båda dessa artiklar finns med i artikelsamlingen [Tidskriften KOMMUNIST om kapitalistisk kristeori](#).

olika nationer och även inom varje nation, förhållandet mellan staten och ekonomins privata sektorer. Integrationen mellan staten och privat produktion uppvisar således många skillnader. I de industriellt utvecklade länderna är statens deltagande i ekonomin relativt stort, som t ex i Italien där det uppgår till 15% av totalproduktionen. Emellertid måste utvidgningen av den statskontrollerade produktionen i marknadsekonomin alltid uppgå till en mindre del av totalproduktionen, annars skulle den förebåda slutet på själva marknadsekonomin. ”Blandekonomin” i alla länder är således en ”blandning” som lämnar kapitalproduktionens natur av privat egendom oberörd.

Statlig konkurrens med privat kapital skulle förr eller senare förstöra den kapitalistiska marknadsekonomin. Den kapitalistiska staten måste därför avstå från marknadskonkurrens och producera för ”offentlig konsumtion”. Detta slags produktion innebär inte att den statliga produktionen undantränger den privata. Den måste också skiljas från statens omvårdnad av infrastrukturen, eftersom dess enda grundläggande skäl är det omedelbara utvidgandet av den effektiva efterfrågan, för att undvika, eller reducera, arbetslösheten. Den statsframkallade produktionen i ”blandekonomin” sågs från början som en krisåtgärd, skapad för att tillräckligt länge stabilisera det kapitalistiska samhället för att tillåta dess fortsatta självständiga utvidgning via marknadsmekanismen och återupptagande av ackumulationsprocessen. Staten var tvingad att öka totalproduktionen bortom sitt ”normalt” deltagande i produktionsprocessen. Detta har möjliggjorts genom underskottsfinansiering, dvs att regeringslån används för produktion av icke-profitabla varor och tjänster som tillhör den ”offentliga konsumtionens” område.

Fråga: En av huvudteserna i din bok Marx och Keynes är att statsingripandena har givna gränser. Vilka är dessa?

Svar: Denna typ av statsingripanden /dvs de ovan diskuterade, reds anm/ har sina gränser i själva den kapitalistiska produktionen. Det som konsumeras, antingen privat eller offentligt, kan inte ackumuleras som ytterligare kapital, som har förmåga att frambringa ytterligare mervärde, eller profit. Men kapitalets utvidgning är den kapitalistiska produktionens mål. Tillväxten av icke-profitabel statsframkallad produktion minskar kapitalets ackumulation. Staten blandade sig naturligtvis i leken därför att kapitalets ackumulation redan blivit otillräcklig för att säkra full sysselsättning och ordnade marknader. Krisen, som framträder som en brist på effektiv efterfrågan, fanns där redan innan statsingripandet, vilket ökar produktionen utan att öka kapitalets produktivitet i lika hög grad. Statsingripandet borde således snarare hindra än gynna ackumulationsprocessen och således snarare fördjupa än mildra krisen. Den omedelbara effekten är dock motsatt; krisen lindras av den statsframkallade produktionen, trots dess avsaknad av profitabilitet.

Denna skenbara paradox löses av det faktum, att vilken form av investering som helst, antingen privat eller statlig, sätter de produktiva resurserna i arbete, vilket i sin tur, i viss mån, berör ytterligare produktionsgrenar och därmed ökar deras profitmöjligheter. Men denna ökade profitmöjlighet måste ställas i relation till den produktionsmängd som skingras såsom ”offentlig konsumtion” och därför är oförmögen att påverka kapitalets ackumulation positivt. Denna produktionsmängd blir synlig i hopandet av statsskulden. Den ökade statsskulden visar på ett fortskridande fall i kapitalets profitmöjligheter och därmed en minskande ackumulationsgrad, eller det kapitalistiska kristillståndets fortsättning trots en ökande produktion.

Inte heller detta har emellertid några omedelbara negativa konsekvenser för kapitalet. Det överksamma kapitalet, som inte används för kapitalets expansion pga otillräckliga profitkvoter, kan lånas av regeringen och investeras i produktion för ”offentlig konsumtion”, framför allt i upprustning och liknande icke-profitabla verksamheter. Produktionen ökar på så

sätt, men inte produktionen av profit; en större produktion åtföljs av en relativt minskande profitmängd.

För att undvika alla missförstånd måste det uppmärksammas, att de företag, som drar fördel av den statsframkallade produktionen erhåller den samhälleligt genomsnittliga profitkvoten, och kanske t o m en extraprofit, men de realiserar denna profit genom att de säljer sina varor och tjänster till staten, som betalar med pengar lånade från den privata kapitalmarknaden. Detta penningkapital motsvarar tidigare producerat hopat mervärde. Således betalar staten den produktion den framkallar med redan existerande, i penningform hopat, mervärde, som nu tar formen av statsskuld, medan dess materiella motsvarighet, i egenskap av ”offentlig konsumtion”, lämnar världen helt och hållet.

Icke desto mindre tillåter det lånade penningkapitalet staten att öka produktionen. Den betalar ränta på de lånade pengarna fastän dess egen produktion inte avkastar någon profit. Denna ränta, liksom de på statliga kontrakt arbetande företagens profit, realiseras inte via marknadsförhållandena utan betalas med hjälp av skatter och nya lån, dvs med hjälp av det totala samhälleliga mervärdet från det fortfarande produktiva, dvs profitavkastande, kapitalet. Kapitalets fortlöpande negativa investering (disinvestment) genom den förstörade ”offentliga konsumtionen”, som visar sig i en ökande statsskuld, åtföljs av en reduktion av det samhälleliga kapitalets profitkvot, vilket förhindrar ackumulationsprocessens återupptagande. Långtifrån att övervinna kapitalets produktionskris förevisar den genom underskottsfinansiering statsframkallade produktionen krisen, trots och pga den utökade produktionen. Ändå hindras krisen omedelbart pga av ökad effektiv efterfrågan.

Den mekanism som här är igång är den välkända kreditmekanismen, som tillåter en produktion bortom vad som skulle finnas den förutan. Då en osedvanlig kreditexpansion alltid har varit förebud till en annalkande kris, anger utvidgningen av regeringens krediter genom underskottsfinansiering förekomsten av en krissituation. Om krisen består gör denna ökning av regeringens krediter, vilka till en början förbättrar de ekonomiska förhållandena, det allt svårare att upprätthålla den nödvändiga kapitalackumulation, på vilken ekonomins uppsving beror. Utan ett återupprättande av ackumulationsprocessen innebär den fortsatta statsframkallade produktionen att den privata kapitalproduktionen sakta förstörs. Den statsframkallade produktionen har därför sitt slut vid den punkt, där den börjar bli farlig för det kapitalistiska samhället, där dess kvantitativa utvidgningen inte kan stödjas av det privata kapitalets tillgängliga men minskande mervärde.

Eftersom ekonomins icke-profitabla offentliga sektor finansieras utifrån överksamt penningkapital, och sätter hittills oanvända produktiva resurser i rörelse, är inte kostnaderna för denna produktion ett direkt, omedelbart avdrag från det tillgängliga totala mervärdet, utan tornar upp sig i form av ökande statsskuld. Då denna skuld oupphörligen kan återfinansieras är det bara dess räntor som kräver avdrag från det verkligen producerade mervärdet. Statsskuldens materiella motsvarighet, dvs den ”offentliga konsumtionen”, försvinner emellertid, medan skulden kvarstår, men nu i den bedrägliga formen av en mängd kapital som inte längre existerar /som kapital i egentlig mening, reds anm/ och därför inte längre kan förstöras genom användningen i den produktiva processen. En del av kapitalet har, så att säga, ”exproprierats” via den icke-profitabla statsframkallade produktionen, fastän det fortfarande ”finns”, men bara i form av fordringar på regeringen. Dessa fordringar kan bara regleras genom en ny, profitabel produktion, dvs genom framtida produktion av ett självständigt expanderande privatkapital. Utan denna utvidgning av privatkapitalet skjuter den fortlöpande utvidgningen av den statsframkallade produktionen upp en stagnerande kapitalisms nedgång, men kan inte förhindra denna nedgång.

De keynesianska verktygen tillåter därför bara ett begränsat ”pseudo”-välstånd och kan inte säkra den fortlöpande kapitalackumulation, på vilken det kapitalistiska välståndet beror. De har sina gränser i behovet av större profiter, för att säkra kapitalets utvidgning, även om detta ökande kapital av sig självt trycker ner profitkvoten. Då de keynesianska verktygen inte kan utöka utan bara förminska kapitalets profitmöjligheter, kan de inte fungera som krisövervinnare, fastän de kanske – för en tid – kan mildra en akut krissituation genom att utöka produktionen via statsskuldens ökning.

Fråga: Västkapitalismen utvecklar för närvarande den djupaste krisen sedan 30-talet. Kan du kort förklara orsakerna till denna kris?

Svar: Den nuvarande krisen, liksom den långa föregående perioden av välstånd, bekräftar den marxistiska teorin om krisen som en aspekt av ackumulationsprocessen. Den nuvarande krisens orsaker är desamma som gäller för varje tidigare kris. En kris är inget annat än ett avbrott i ackumulationsprocessen. Kapitalackumulationen innefattar profitkvotens tendentiella fall. Detta fall måste hållas latent genom en ständig ökning av arbetsproduktiviteten. Varje allvarlig diskrepans som uppkommer mellan det redan ackumulerade kapitalet, vilket bestämmer den profitmängd som krävs för dess fortsatta utvidgning, och den faktiska profit som utvinns ur produktionsprocessen, utesluter möjligheten av kapitalets fortsatta profitabla ackumulation och slutar i en kris. Krisen förstör en mängd kapital och förändrar därmed dess samhällseliga struktur och dess förhållande till de tillgängliga profiterna. Den leder också till ökade ansträngningar att höja arbetsproduktiviteten och, om dessa lyckas, återställs det nödvändiga sambandet mellan profitabilitet och ackumulation. Krisen är således en förutsättning för ett nytt uppsving för kapitalet. Detta uppsving kommer att sluta i en ny kris, då en ny diskrepans mellan möjligheterna att exploatera arbetet och kraven på en accelererande kapitalutvidgning framträder.

Fråga: I ett svar i den danska tidskriften *Vindrosen* 5/73 säger du: ”för ögonblicket pekar alla symptom på att en allmän kapitalistisk produktionskris håller på att utvecklas, men utifrån detta skulle det vara förhastat att dra slutsatsen att en situation liknande den 1929 kommer att uppstå. En situation med en varaktig stagnation är troligare.” Intar du fortfarande samma ståndpunkt med uppmärksamheten riktad mot det faktum att den nuvarande krisen håller på att fördjupas alltmer? I Danmark uppgår t ex arbetslösheten till närmare 15%.

Svar: Västnationernas långa välståndsperiod i spåren av det andra världskriget berodde inte på de keynesianska ingripandena utan följde av en självständig kapitalutvidgning, som orsakades av strukturella förändringar frambringade av den enorma värdemässiga och fysiska kapitalförstörelsen under den föregående långa depressionen och kriget. En samtidig ökning i arbetsproduktiviteten avkastade åter en profitkvot som tillät kapitalets fortsatta utvidgning. Keynesianerna berömde sig själva för det bestående välståndet, trots att detta välstånd av sig själv kom fram ur ackumulationsprocessens krismekanism.

Den har slutat, som alla tidigare välståndsperioder, i en ny depression.

Fastän det inte är möjligt att övervinna en kris med keynesianska metoder, har dessa förmåga att mildra en krissituation på det privata kapitalets bekostnad. Deras ständiga tillämpning skulle dock förstora ekonomins icke-profitabla sektor och därmed minska den profitabla; produktionen skulle fortlöpande förlora sin kapitalkaraktär. Detta skulle bli uppenbart under förloppet av en förlängd kris.

Men de långsiktiga följderna av den keynesianska politiken blev inte möjliga att uppmärksamma eftersom kapitalet /under efterkrigstiden, reds anm/ hade förmågan att på nytt återställa expansionsbetingelserna. I själva verket kunde de keynesianska ingripandena i ekonomin hejdas och förhållandet mellan profitabel och icke-profitabel produktion

stabiliseras på en punkt där det inte stod i vägen för kapitalets fortsatta utvidgning. Fastän statsskulderna fortsatte att öka absolut, föll de i förhållande till den totala samhällsliga produktionen. Den förstörade "offentliga konsumtionen" försvagade inte den expansionsgrad som kännetecknar ett tillstånd av kapitalistiskt välstånd.

Osäkerheten i det ekonomiska uppsvinget angavs emellertid av det faktum, att i en del länder den genom underskottsfinansiering statsframkallade produktionen – om än i minskande skala – förblev nödvändig för att trygga närmandet till full sysselsättning. Detta underströks av expansionsprocessens ojämna fördelning mellan USA och de västeuropeiska nationerna. Dock kunde de ekonomiska fluktuationerna inom ramen för den allmänna uppgången fortfarande bemästras med penning- och finanspolitik, till dess en ny kris utvecklades, som inte längre var mottaglig för de keynesianska åtgärderna.

Den keynesianska penning- och finanspolitiken är av inflatorisk natur. Man hade emellertid väntat sig att inflationen kunde kontrolleras, och förutsättningarna för full sysselsättning uppnås till priset av en långsamt stigande prisnivå. Men den nya krisen stegrade inflations-takten samtidigt som den förde med sig en ökande arbetslöshet. Detta pekar på att en ny diskrepans mellan möjligheten att exploatera arbetet och kraven på profit för en fortsatt kapitalutvidgning håller på att uppkomma. För att hjälpa till att säkra profitmöjligheterna måste "priserna stiga snabbare än lönerna. Men den ökade skillnaden mellan priser och löner är inte tillräcklig för att tillåta en fortsatt profitabel kapitalutvidgning. Ett faktum som manifesterar sig självt i produktionsnedgången och arbetslöshetens tillväxt.

Den inflatoriska processen kan avlägsnas genom att man återvänder till en deflationistisk penning- och finanspolitik. Profitens fall som är ett uttryck för kapitalproduktionens kris kan dock inte avlägsnas. Den arbetslöshet som följer av den deflationistiska politiken kan åter bekämpas av den genom underskottsfinansiering statsframkallade produktionen. Men under de nuvarande förhållandena bara till priset av ytterligare inflation. Från att ha varit en hjälp åt den privata kapitalproduktionen blir inflationen ett hinder för densamma. Både krisen själv och de åtgärder som utformats för att gå i land med den är nu lika skadliga för kapitalet. Regeringarna står inför valet mellan ökande inflation och ökande arbetslöshet. Men liksom välståndspanoden var ojämnt utspridd, så är även den framspringande krisen ojämnt utspridd, och ger utrymme för olika krisåtgärder i olika länder. Man kommer att försöka stoppa den inflatoriska processen genom politiskt bestämd skatteinkomstpolitik, eller genom att tillåta en ökad arbetslöshet för att påverka inflations-takten, eller vice versa, med hopp om att förr eller senare kunna återställa någon slags "jämvikt" mellan Profiter och ackumulation.

Den nuvarande krisens längd och djup är omöjlig att förutsäga. Den kan mycket väl bli katastrofal som den, 1929. Men eftersom statsingripandena ännu så länge inte är förbrukade, i betydelsen att deras fortsatta användning skulle sätta själva det kapitalistiska systemet i fråga, är det troligare att de kommer att utsträckas som en ren nödåtgärd för att undvika ekonomiskt sammanbrott. Fastän krisen inte kommer att övervinnas med detta kan den anta karaktären av en gradvis medgång för systemet, i vilken förutsättningarna för ett nytt uppsving sakta återupprättas till priset av ett ökande elände för den arbetande befolkningen och förstörelse av kapitalvärden. Den kan också anta politiska former och, som efter 1929, sluta i ännu ett krig.

Fråga: Den nuvarande krisen har olika nationella utvecklingsmönster. England har varit i kris länge, men på senare tid har krisen också spridits till vanligen stabila länder som Japan och Västtyskland. Vilka följder tror du att detta kommer att ha för krisens utveckling?

Svar: Den grad av integration som världsekonomin redan nått gör krisen internationell, även om krisen till en början påverkar olika nationer med olika grad av stränghet. Den fullmogna krisen kommer att bli en världsmarknadskris.

Fråga: Sverige tycks vara ett av de länder som hittills lyckats undkomma krisen ganska bra. Det är också ett av de länder som mest konsekvent följt den keynesianska politiken sedan kriget. Detta förefaller stå i motsättning till din teori om keynesianismens gränser. Hur vill du förklara detta?

Svar: Sverige kommer inte att undkomma krisen. Landets tidigare välstånd, liksom dess tidigare gynnsamma läge, grundar sig inte på den lyckosamma tillämpningen av keynesiansk politik, utan på kapitalets allmänna utvidgning i kölvattnet på det andra världskriget. Välfärdsstatens ”stabiliserande” åtgärder har utan tvekan viss effekt under den uppdykande krisens första skeden, men förbrukar efter hand sig själva, eftersom de i sig är beroende av en adekvat profitmöjlighet för kapitalet, vilken krisen förstör.

Fråga: Ett annat utmärkande drag under det sista årtiondet är att det utvecklats en integration mellan de kapitalistiska och de s. k. socialistiska länderna. Vad är din åsikt om detta med hänsyn till kapitalismens expansionsmöjligheter och den nuvarande krisen?

Svar: Krisen kan inte lösas genom världshandel, eller inom cirkulationssfären, utan endast inom produktionssfären, genom en ökning av utsugningen i förhållande till det hopade kapitalet. Det är av denna orsak som de s. k. socialistiska ländernas tilltagande integration i världsmarknaden bara är av marginell betydelse. Långt ifrån att mildra västkapitalismens kris kommer de ”socialistiska” länderna att i viss utsträckning ta del av krisen och erfara dess symptom i sin egen utveckling.